

Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів

Buiniak M.H. Peculiarities of cooperation of the teacher of an inclusive class with pupils' families / M.H. Buiniak // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 59–68.

М.Г. Буйняк. Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. Стаття присвячена проблемі співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. Обґрунтовано актуальність обраної теми, підкреслено визначальну роль вчителя інклюзивного класу в успішній адаптації учнів з порушеннями психофізичного розвитку до умов загальноосвітнього навчального закладу. Подано опис результатів анкетування батьків, спрямованого на вивчення їхнього ставлення до спільного навчання дітей з типовим розвитком та з порушеннями психофізичного розвитку. Констатовано, що більшість батьків підтримують цю ідею, проте зазначають, що процес запровадження інклюзії є складним і має багато проблем та перешкод. Відзначено труднощі, які на думку батьків, можуть виникнути в процесі адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку до умов інклюзивного навчання. Проаналізовано запропоновані батьками пропозиції щодо співпраці педагогів інклюзивного закладу з сім'ями учнів з порушеннями психофізичного розвитку. У статті визначено роль педагога та психолога у формуванні позитивного, неупередженого ставлення батьків дітей з типовим розвитком до учнів з порушеннями психофізичного розвитку. Зазначено, що однією з умов ефективної співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів є психологічна готовність педагога до інклюзивного навчання. Описано основні напрямки роботи вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. Зосереджено увагу на напрямках роботи з батьками дітей з типовим розвитком. Запропоновано форми роботи вчителя з батьками в умовах інклюзивного навчання.

Зроблено висновок, що тісна співпраця вчителя та родин учнів з порушеннями психофізичного розвитку забезпечить сприятливі умови навчання, виховання, розвитку дитини та її соціальної адаптації в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: вчитель інклюзивного класу, сім'я, учні з порушеннями психофізичного розвитку, напрямки роботи з сім'ями, інклюзивна освіта, адаптація, психологічна готовність.

М.Г. Буйняк. Особенности сотрудничества учителя инклюзивного класса с семьями учащихся. Стаття посвящена проблеме сотрудничества учителя инклюзивного класса с семьями учащихся. В статье обоснована актуальность выбранной темы, подчёркнута роль учителя инклюзивного класса в успешной адаптации учащихся с нарушениями психофизического развития в условиях общеобразовательного учебного заведения. Представлено описание результатов анкетирования родителей, направленного на изучение их отношения к совместному обучению детей с типичным развитием и с нарушениями психофизического развития. Констатируется, что большинство родителей поддерживают эту идею, однако отмечают, что процесс внедрения инклюзии является сложным и имеет много проблем и препятствий. Отмечены трудности, которые, по мнению родителей, могут возникнуть в процессе адаптации детей с нарушениями психофизического развития в условиях инклюзивного обучения. Проанализированы предложенные родителями формы сотрудничества педагогов инклюзивного учреждения с семьями учащихся с нарушениями психофизического развития. В статье определена роль педагога и психолога в формировании положительного, непредвзятого отношения родителей детей с типичным развитием к учащимся с нарушениями психофизического развития. Отмечено, что эффективность сотрудничества учителя инклюзивного класса с семьями учащихся зависит от его психологической готовности к инклюзивному обучению. Описаны основные направления работы учителя инклюзивного класса с семьями учащихся. Акцентируется внимание на направлениях работы с родителями детей с типичным развитием. Предложены формы работы учителя с родителями в условиях инклюзивного обучения.

Сделан вывод, что тесное сотрудничество учителя и семей учащихся с нарушениями психофизического развития обеспечит благоприятные условия для обучения, воспитания, развития ребёнка и его социальной адаптации в условиях общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: учитель инклюзивного класса, семья, ученики с нарушениями психофизического развития, направления работы с семьями, инклюзивное образование, адаптация, психологическая готовность.

Постановка проблеми. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є одним із пріоритетних напрямків сучасної освітньої політики. Для ефективної його реалізації у загальноосвітньому навчальному закладі повинні бути створені умови, які б максимально сприяли соціальній адаптації учнів, їх повноцінному фізичному та психічному розвитку. Створення таких умов насамперед залежить від учасників педагогічного процесу, до яких належать педагоги, здорові та «інклюзовані» учні та їхні батьки. Визначальна роль у процесі за-

провадження інклюзивного навчання належить учителю, адже від його психологічної та фахової підготовки залежить те, наскільки комфортно почуватиметься дитина з порушеннями психофізичного розвитку в колективі ровесників, наскільки ефективно відбуватиметься навчально-виховний процес та взаємодія усіх його учасників.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням та розробкою науково-методичних основ інклюзивного навчання займаються такі науковці: В. І. Бондар, А. А. Колупаєва, М. М. Малофеев, С. П. Миронова, В. М. Синьов, Н. З. Софій, В. В. Тарасун, А. Г. Шевцов; окремим аспектам підготовки фахівців та їх співпраці в умовах інклюзії також присвячені дослідження С. В. Альохіної, І. І. Демченко, Л. М. Гречко, І. Б. Кузави, В. В. Назаріної, М. П. Матвеевої, Т. В. Сак, Л. М. Шипіциної. Проте проблема співпраці інклюзивного закладу з сім'ями учнів є недостатньо дослідженою.

Мета статті. У статті ми проаналізуємо результати анкетування батьків, спрямованого на вивчення їхнього ставлення до спільного навчання дітей з типовим розвитком та з порушеннями психофізичного розвитку, а також розкриємо особливості та напрямки роботи вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів, оскільки від цього залежить успіх адаптації дитини у школі, включення її в класний колектив, успішність навчання тощо.

Виклад основного матеріалу. На думку вчених, педагоги мають бути підготовлені до роботи з усіма членами родини, водночас, і батьки мають бути готовими до співпраці зі школою [5, с. 266]. Саме завдяки підтримці школи батьки отримують необхідний досвід і стають менш залежними від фахівців, коли приймають рішення стосовно догляду за дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та визначення їхнього майбутнього.

На часі проблема готовності педагогів та батьків до співпраці в умовах інклюзивного навчання є недостатньо вирішеною [2; 3; 4; 6]. Нами доведено, що первинною причиною цього є несформована психологічна готовність учасників навчально-виховного процесу до інклюзії як форми навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. У процесі взаємодії вчителя з батьками учнів на перший план виступає мотиваційна та особистісна готовність чи неготовність вчителя сприймати дитину з вадами психофізичного розвитку як повноправного члена класного колективу. І від цієї готовності в кінцевому результаті залежатиме успіх соціальної адаптації учня. Чому саме так?

Почнемо з того, що позитивна мотивація, налаштованість на успіх є запорукою успішного результату будь-якої діяльності. Вчитель загальноосвітньої школи є для учнів та їхніх батьків своєрідним «носієм» суспільної думки, під впливом якого формуються установки, переконання та подальша поведінка решти учасників навчально-виховного процесу.

Якщо у вчителя відсутні упереджене ставлення та негативні соціальні установки щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку, якщо він позитивно ставиться до їхнього спільного перебування з однолітками і створює умови для формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, то, відповідно, це позитивно впливатиме і на ставлення учнів з типовим розвитком та їхніх батьків до них. І навпаки: якщо поведінка педагога будується переважно на негативних стереотипних уявленнях і ці установки охоплюють усі сфери педагогічної діяльності – це не тільки перешкоджає адаптації «інклюзованої» дитини в класному колективі, а й ускладнює та різко знижує ефективність роботи самого вчителя.

Слід зазначити, що готовність батьків до інклюзивного навчання та співпраці навчальним закладом знаходиться у прямій залежності від готовності вчителя, що підтверджують результати проведеного нами дослідження.

З метою вивчення ставлення батьків до спільного навчання дітей з типовим та порушеним розвитком і організації співпраці інклюзивного закладу з сім'ями учнів нами було проведено анкетування батьків, діти яких навчаються в інклюзивних класах. У дослідженні взяли участь як батьки дітей з порушеннями психофізичного розвитку, так і батьки учнів з типовим розвитком. Всього вибірка досліджуваних склала 142 особи (з них 32 особи – батьки дітей з порушеннями психофізичного розвитку).

Запропонована батькам анкета складалася з 10 запитань (8 програмованих та 2 відкритих). Кожен респондент заповнював її індивідуально, у письмовій формі. З метою підвищення вірогідності відповідей анкетування було анонімним. Результати анкетування оброблялися кількісно та якісно за такими критеріями:

- ставлення батьків до спільного навчання дітей з нормальним та порушеним психофізичним розвитком;
- оцінка переваг та недоліків інклюзивного навчання для дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їх здорових ровесників;
- визначення й усвідомлення факторів, які, на думку батьків, є визначальними для ефективного впровадження ін-

- кклюзивного навчання та факторів, які перешкоджають цьому процесу;
- роль адміністрації школи та вчителів в успішній адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному закладі;
  - пропозиції щодо ефективної співпраці сім'ї та школи в умовах інклюзії.

Здійснивши кількісний та якісний аналіз відповідей респондентів на запитання анкети, ми отримали такі результати:

- 48% осіб загальної вибірки підтримують ідею спільного навчання дітей з типовим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивних класах, 20% висловилися категорично проти. Аналізуючи відповіді батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку окремо, слід відзначити, що серед них 66% повністю підтримують навчання своїх дітей у загальноосвітньому закладі, 28% вважає, що це інклюзивне навчання принесе користь лише за умови кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу; 6% виступають проти інклюзивного навчання, зазначаючи, що погодилися на інклюзивну форму навчання лише тому, аби дитина не перебувала в інтернатному закладі далеко від сім'ї;
- серед переваг та недоліків інклюзивного навчання для дітей з порушеннями психофізичного розвитку батьки назвали такі: «принесе їм користь» – 45%; «зашкодить їхньому розвитку» – 14%; не дали відповіді на запитання 6% респондентів. 35% опитаних припускають такі варіанти впливу інклюзивного навчання на дітей з порушеннями психофізичного розвитку – *«діти будуть вчитися спілкуватися з ровесниками»*, *«діти знаходяться поряд з батьками, а не в інтернаті»*, *«діти залучаються до спільних справ»*, *«інклюзивна освіта сприяє адаптації таких дітей в суспільстві, вони вчать бути, як всі»*, *«діти можуть бути «ізгоями» в класі»*, *«дітям буде важко вчитися нарівні з іншими»*, *«все залежить від вчителя, як він знайде підхід до дитини»* тощо;
- також вивчалася думка батьків щодо переваг чи недоліків інклюзивного навчання для дітей з типовим розвитком. 58% опитаних вважає, що інклюзивне навчання сприятиме більш адекватному та толерантному сприйманню ними дітей з особливостями психофізичного розвитку; 15% переконані, що це, навпаки, їм зашкодить і буде негативно

впливати на їхню психіку; 11% не знають відповіді на це питання. 16% запропонували свій варіант відповіді, зокрема: *«думаю, у них зростає відраза до них, бо на уроці їх буде це відволікати, така дитина буде для них ніким», «вчитель на уроці буде більше приділяти уваги одній дитині, а інші учні недержуватимуть потрібні знання на уроці», «здорові діти можуть не зрозуміти дитину з дефектами, глузуватимуть з неї».*

На прохання визначити труднощі, які можуть виникнути (або виникають) в процесі адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку до умов інклюзивного навчання, батьки вказали на такі, як:

- недостатність інформації у педагогів та адміністрації школи про особливості навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку – 52% ;
- недостатність та невідповідність матеріально-технічного забезпечення та оснащення школи потребам дітей з особливостями психофізичного розвитку – 44 % ;
- негативне сприйняття дітей з особливостями психофізичного розвитку іншими школярами (наявність негативних соціальних установок, агресія, відраза тощо) – 33 % ;
- психологічна неготовність педагогів до навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, страх перед новими умовами роботи та незвичними труднощами у роботі з цими дітьми – 57% ;
- відсутність тісної співпраці з вчителями та адміністрацією школи – 61% ;
- неврахування адміністрацією та педагогами потреб і можливостей дитини – 72% .

За результатами анкетування переважна більшість батьків (83%) вказали на визначальну роль вчителя в успішній адаптації учнів з порушеннями психофізичного розвитку до умов інклюзії. Про це свідчать і результати проведених нами досліджень, згідно з якими соціальний статус і прийняття дитини з порушеннями в розвитку знаходиться у прямій залежності від психологічної готовності вчителя до інклюзивного навчання [1, с. 229].

На прохання запропонувати власні пропозиції щодо організації ефективної співпраці сім'ї та інклюзивного закладу, батьки висловили наступні побажання: *«залучення батьків до навчального процесу», «залучення до заходів, які проводяться у школі», «щоб вчитель давав поради, як працювати з дитиною вдома», «більше працювати психологу з такими дітьми та батька-*

ми», «допомога батькам спеціалістів-дефектологів, які працюватимуть з дітьми», «повідомлення батькам про труднощі та досягнення їхніх дітей», «вчитель має проводити роботу з батьками здорових дітей, щоб вони не налаштовували їх проти інших» тощо. Тобто, як ми бачимо, висловлені пропозиції відображають труднощі, вказані у попередніх запитаннях. Слід зауважити, що 31% респондентів не висловили жодної пропозиції, що може свідчити про їхнє негативне або невизначене ставлення до поставленого запитання.

Як свідчить практика та результати проведеного дослідження, роботу вчителя з батьками учнів інклюзивного класу можна умовно поділити на два напрямки – робота з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку та з батьками дітей з типовим розвитком.

У батьків здорових дітей насамперед потрібно сформувані готовність до адекватного, толерантного та позбавленого упередженості сприймання «інклюзованих» учнів та усвідомлення того, що спільне навчання з ними не заподіє ніякої шкоди їхнім дітям. Що стосується батьків учнів з порушеннями психофізичного розвитку, то робота класного керівника з ними полягає у:

1. Встановленні контакту та формуванні довірливих партнерських стосунків.
2. Включенні батьків «інклюзованих» дітей в колектив інших батьків класу.
3. Безперервній взаємодії та обміні інформацією з батьками стосовно навчання, виховання, інтересів та особистісних якостей дитини.
4. Залученні батьків до участі в розробці індивідуальних навчальних планів, у процесі навчання і виховання загалом, а також у позакласних заходах.
5. Налагодженні ефективної співпраці з іншими фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу (корекційним педагогом відповідної галузі, психологом, соціальним педагогом тощо).
6. Розробці спільно з іншими фахівцями загальних рекомендацій щодо особливостей розвитку, навчання і виховання дітей, які допоможуть батькам почуватися вдома та в класі зручніше та впевненіше.
7. Учасі батьків у розробці портфоліо дитини.
8. Забезпеченні умов для психологічної, соціальної та фінансової (якщо це потрібно) підтримки сімей, що виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Зауважимо, що вищевказані напрямки не можуть реалізуватися відокремлено один від одного, вони є взаємопов'язаними, оскільки спрямовані на досягнення однієї спільної мети – «прийняття» та адаптацію дитини з порушеннями у розвитку до умов загальноосвітнього навчального закладу.

Слід також зазначити, що робота з батьками повинна проводитися у тісній співпраці з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу, кожен з яких надає фахову допомогу з тих чи інших питань.

Основними формами роботи вчителя з батьками в умовах інклюзивного навчання є: батьківські збори, бесіди (колективні, індивідуальні, групові), консультації-практикуми, семінари-практикуми, проведення соціально-психологічних тренінгів організація ділових ігор, відвідування родин, дні відкритих дверей, відкриті уроки для батьків, наочна пропаганда (оформлення куточків для батьків, випуск тематичних газет) тощо [3, с. 77].

Висновки. Отже, тісна співпраця вчителя та родин учнів з порушеннями психофізичного розвитку забезпечить сприятливі умови навчання, виховання, розвитку дитини та її соціальної адаптації. Обов'язковою умовою ефективності цієї співпраці є участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними шляху навчання своєї дитини в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Перспективними напрямками цієї теми є розробка ефективних форм і методичних рекомендацій щодо роботи із сім'ями учнів з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Список використаних джерел

1. Буйняк М.Г. Психологическая готовность учителя общеобразовательной школы как предпосылка успешной адаптации учащихся с нарушениями психофизического развития в условиях инклюзии / Марьяна Геннадьевна Буйняк // Символ науки. – 2016. – № 5. – Часть 3. – С. 227–229.
2. Демченко І.І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі : монографія / Ірина Іванівна Демченко. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. – 500 с.
3. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник / [кол. авторів ; за заг. ред. С.П. Миронової]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Частина 2. – 184 с.

4. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми ІВРР – ТАСІС Європейської комісії / ВФ «Крок за кроком». – К. : Придатченко П.М., 2007. – 180 с.
5. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : Науково-методичний збірник / [Н.Софій, І.Єрмаков та ін.]. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
6. Методичне забезпечення діяльності педагогічних працівників дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: науково-методичний посібник / Укладачі: О.В. Чубарук, Л.А. Петушкова, О.В. Татаринцев; за ред. Н.І. Клокар, О.В. Чубарук. – Біла Церква : КОІПОК, 2006. – 124 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bujnjak M.G. Psychologycheskaja gotovnost' uchytelja obshheobrazovatel'noj shkoly kak predposylka uspeshnoj adaptacyi uchashchyhhsja s narushenyjamy psihofyzycheskogo razvytyja v uslovyjah ynklyuzuuy / Mar'jana Gennad'evna Bujnjak // Symvol nauki. – 2016. – № 5. – Chast' 3. – S. 227–229.
2. Demchenko I.I. Pidgotovka vchytelja do roboty v inkljuzyvniy pochatkovij shkoli : monografija / Iryna Ivanivna Demchenko. – Uman' : FOP Zhovtyj O.O., 2015. – 500 s.
3. Inkljuzyvna osvita: teoriya ta praktyka : navchal'no-metodychnyj posibnyk / [kol. avtoriv ; za zag. red. S.P. Myronovoi']. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Kam'janec'-Podil's'kyj nacional'nyj universytet imeni Ivana Ogijenka, 2014. – Chastyna 2. – 184 s.
4. Inkljuzyvna osvita: stan i perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni: Naukovo-metodychnyj zbirnyk do Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' konferencii' v ramkah realizacii' proektu «Stvorennja resursnyh centriv dlja bat'kiv ditej z osoblyvymy osvitnimy potrebamy» za pidtrymky programy IVRR – TACIS Jevropejs'koi' komisii' / VF «Krok za krokom». – K. : Prydatchenko P.M., 2007. – 180 s.
5. Kroky do kompetentnosti ta integracii' v suspil'stvo : Naukovo-metodychnyj zbirnyk / [N.Sofij, I.Jermakov ta in.]. – K. : Kontekst, 2000. – 336 s.

6. *Metodychne zabezpechennja dijtal'nosti pedagogichnyh pracivnykiv doshkil'nyh ta zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladiv shhodo roboty z dit'my, jaki majut' osoblyvosti psyhofizychnogo rozvytku: Naukovo-metodychnyj posibnyk / Ukladachi: O.V. Chubaruk, L.A. Pjetushkova, O.V. Tataryncev; za red. N.I. Klokar, O.V. Chubaruk. – Bila Cerkva : KOIPOPК, 2006. – 124 s.*

M.H. Buiniak. Peculiarities of cooperation of the teacher of an inclusive class with pupils' families. The article is devoted to the problem of cooperation of the teacher of an inclusive class with pupils' families. The article substantiates the topicality of the selected theme, the role of teachers of an inclusive class in the successful adaptation of pupils with violations of psychophysical development in conditions of secondary school is accentuated. There is presented the description of the results of the survey of parents aimed at studying their relationship to collaborative training of children with typical development and with violations of psychophysical development. It is noted that the majority of parents support this idea, but they note that this process is complex and has many challenges and obstacles. The marked difficulties, according to parents, may arise in the process of adaptation of children with violations of psychophysical development in conditions of inclusive education. The suggestions for cooperation between teachers of inclusive institutions with families of pupils with violations of psychophysical development are analyzed. The article defines the role of a teacher and a psychologist in promoting a positive, impartial attitude of parents to children with typical development of pupils with violations of psychophysical development. It is noted that the effectiveness of cooperation of the teacher of an inclusive class with pupils' families depends on the teacher's psychological readiness for inclusive education. The main directions of work of the teacher of an inclusive class with pupils' families are described. The attention is focused on the areas of work with parents of children with typical development. There are proposed the forms of a teacher's work with parents in terms of inclusive education.

It is concluded that close cooperation between the teachers and families of pupils with violations of psychophysical development will provide a safe learning environment, education, child development and social adaptation in secondary schools.

Key words: teacher of an inclusive class, family, pupils with disorders of mental and physical development, ways of working with families, inclusive education, adaptation, psychological readiness.

Received July 14, 2016

Revised August 22, 2016

Accepted September 16, 2016